

ELS CRESQUES I L'ATLES CATALÀ

Isidor Cònsul

Alfred Bosch, *L'Atles furtiu*. Premi Sant Jordi de Novel·la. Columna Edicions, 1998

Al call de Ciutat de Mallorca, en la segona meitat del XIV, entre banquers i rabins, metges i artesans, hi van viure els Cresques, la família més notable de l'escola de portolans mallorquins: cartògrafs i bruixolers que es distingiren per una sorprenent habilitat en l'ofici de dibuixar cartes de navegació de precisa exactitud. És famós el mapamundi conegut com Atlas català, de la Biblioteca Nacional de París, considerat pels entesos com el planisferi que dona el punt més elevat dels coneixements geogràfics medievals. És de l'any 1375, s'atribueix a Abraham Cresques i al seu fill Jafudà, i fou construït per encàrrec de l'infant Joan, fill de Pere el Cerimoniós. Dels replecs i enigmes d'aquest mapa parteix la novel·la històrica *L'Atles furtiu* que s'encara a refer, i a imaginar quan cal, la història dels Cresques, l'única família documentada de l'escola cartogràfica mallorquina.

Després de massa anys d'ensopegades, de novel·les amb gep i resultats literaris de condició malapta, la grossa de Sant Jordi pot vantar-se, enguany, de presentar una obra endreçada i amb les traces d'haver-se enllestit sense presses i amb criteri reposat. Si no es tracta d'un miratge ni d'una excepció de les que serveixen per a confirmar la regla, podria fins i tot alimentar expectatives perquè els descreguts tornin a confiar en la bondat sempre inestable dels premis literaris. Aquest Sant Jordi, d'altra banda, dona una empenta oportuna a un escriptor de doble registre i flaca africana, Alfred Bosch, que compta amb la trajectòria de dos volums de contes, *Cronicàlia* (1986) i *Herois d'Azània* (1996), l'assaig *La via africana* (1997) i una biografia singular, *Nelson Mandela, l'últim Home-Déu* (1995).

QUAN ELS CALLS CREMAVEN

Per aquests verals de la catalanitat, les coses anaven maldades en el darrer terç del segle XIV: la cort era un catau d'intrigues, peixades per la tibantor entre el Cerimoniós i els seus fills, i les classes populars passaven necessitat per la suma d'infortunis que suposava la migradesa de les collites, els estralls de les pestes i el dogal abusi dels impostos. Per acabar-ho de quadrar, els jueus també anaven magres i eren lluny de la política de tolerància que havien gaudit en segles anteriors. Des d'inicis del XIV s'havia obert un període d'hostilitat antisemita i les catàstrofes de mitjan segle n'accentuaren més l'odi popular. Se'ls acusava d'enverinar els pous i de propagar la pesta, i abundaven els religiosos il·luminats que, rere el zel del frare valencià Vicenç Ferrer, aquissaven la

insatisfacció popular contra els jueus, inculpant-los de tots els desastres. A partir de mitjan segle començaren els avalots, els incendis i els saqueigs dels calls, les degollines indiscriminades dels jueus i la barbàrie antisemita de tres dades clau: 1348, 1370 i 1391.

Alfred Bosch emmarca *L'Atles furtiu* en el caos del darrer terç del XIV i convida el lector a una passejada vivaç entre els replecs sinuosos d'un temps tortuós. L'artifici narratiu punteja la reconstrucció costumista pròpia de la novel·la històrica amb detalls d'enjòlit i aventura, accions d'espionatge, narracions de captius i històries d'amor que permeten encabir-hi el bo i millor de cada casa. Així la novel·la acull, com a personatge important, el curial Bernat Metge, més abillat de polític que no pas d'humanista, exercint d'astut mandarí i un maquiavèlic sagaç *avant la lettre*. També hi transita, amb puntual recurrència, un Anselm Turmeda que passa de la gresca al desconcert, i no té pèrdua l'escena impossible que aplega les quatre celebritats literàries del segle (Bernat Metge, Eiximenis, Turmeda i Vicenç Ferrer), en un sopar que presideix l'infant Joan. Acabat l'àpat, s'entaula un combat de gresca i de retòrica on l'enginy d'Eiximenis repunta la sàtira de Bernat Metge sobre les dones, i Anselm Turmeda s'afegeix a la barrila amb el conegut elogi dels diners. Fins que el divertiment es talla en sec, així que l'il·luminat Vicenç Ferrer demana la paraula i engega una prèdica d'histrionisme trasbalsador que glaça la concurrència amb imatges de foc etern i les pudents bafarades de sofre del banyeta.

LA VEU DE JAFUDÀ CRESQUES

La novel·la d'Alfred Bosch ve servida per la veu narrativa de Jafudà Cresques, s'organitza amb criteri autobiogràfic i té l'estructura de qui repassa la vida des d'una talaia de maduresa. Aquest tronc memorialístic i en primera persona recorda els models de la picaresca castellana que expliquen la vida des del present, mirant enrere i començant pel naixement. Els primers trams de *L'Atles furtiu* tenen, per aquesta raó, un aire de *bildungsroman* i de novel·la de la formació. L'autor, però, guarda dos rocs a la faixa que traeixen el fil de la linealitat cronològica i obliguen a tornar enrere per reviure un temps que ja s'ha narrat. És una estratègia que flexibilitza l'estructura i obre la novel·la a un parell de relacions orals, dues narracions dins de la narració, amb la història de dos captius exemplars, el vell Betros i la magnífica Selima. El primer emfasitza els aires de llegenda que tenia l'ofici dels portolans i accentua l'aire formatiu d'una part de la novel·la; la segona és a l'eix d'una apassionada història d'amor i permet que l'autor il·lumini l'atles personal del relat amb anotacions d'àmbit africà que sempre li són cares i properes.

La diversitat de fronts desplegats fa lleugera i entretinguda la lectura de *L'Atles furtiu*, i la novel·la es passeja àgil i vivaç davant dels ulls del lector. Però també n'aprима

substancialment la intensitat. La manufactura de l'obra té ofici, funciona amb una correcció sense problemes, però s'allunya, no sé si volgudament, de qualsevol intenció d'alta volada. Li falta gruix i concentració narrativa per acostar-se, poso per cas, a l'exemple d'una novel·la que li és parenta en això del tema jueu, *Dins el darrer blau* (1995), de Carme Riera, centrada en el darrer Auto de fe del segle XVII. Tot i això, la bondat dolçenca de *L'Atles furtiu* torna la dignitat perduda al Sant Jordi i s'ofereix, com una tercera possibilitat, perquè els lectors puguin seguir, en l'enjòlit d'una narració, les maltempsades contra els xuets. En la narrativa catalana actual, la novel·la d'Alfred Bosch tanca un triangle de qualitat compulsada que té, com a costats temàtics anteriors, *Evangelí gris* (1982), de Vicenç Villatoro i la millor novel·la de Carme Riera.

Isidor Cònsul